

การศึกษาคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทย สมัยอยุธยาที่ปรากฏใช้ในปัจจุบัน

A Study of Single Words in Ayutthaya literatures
that Found in Present

นิตยา มีสุวรรณ*

Nittaya Meesuwan*

* อาจารย์ประจำ ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

* Lecturer, Thai Department, Faculty of Arts, Dhurakij Pundit University

* Email: nittaya.mee@dpu.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการปรากฏของคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษามีทั้งหมด 146 คำ โดยเก็บข้อมูลมาจากเอกสารสมัยอยุธยาจำนวน 30 เรื่อง

ผลการศึกษาพบว่า คำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาแม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่คำบางคำยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อน คำประสม และสำนวนอยู่ในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำบางคำยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นๆ ได้แก่ พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้

คำสำคัญ: คำเดียว วรรณกรรมไทย สมัยอยุธยา พจนานุกรมปัจจุบัน

Abstract

The purpose of this study is to study single words; one hundred and forty six words in number, from thirty Ayutthaya literatures not found in present dictionary were analyzed. The results of the study are as follows:

The study shows that the single words in Ayutthaya literatures not found in present dictionary as single words, some of them are found in other forms i.e. synonymous compounds, compounds and idioms. However, some single words studied are found in other dialect dictionaries i.e. in Northern dictionary, Northeastern dictionary and Southern dictionary as single words.

Keywords: Single Words, Literatures, Ayutthaya, Present Dictionary

บทนำ

คำเดี่ยว คือ คำคำเดียวโดดๆ ที่มีความหมายสมบูรณ์ อาจมีพยางค์เดี่ยว สองพยางค์ หรือมากกว่า สองพยางค์ และอาจเป็นคำดั้งเดิมของภาษา หรืออาจยืมมาจากภาษาอื่นก็ได้ เช่น เล็ก กล้า จมูก เวทนา ฯลฯ คำเดี่ยวถือเป็นพื้นฐานของภาษาที่ทำให้เกิดคำใหม่ขึ้นใช้อย่างไม่สิ้นสุด กล่าวคือ ถ้านำคำเดี่ยวที่มีความหมายต่างกันตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมารวมกัน เรียกว่า “คำประสม” เช่น เตาไรต์ กันสาด รองเท้าแตะ ฯลฯ ถ้านำคำเดี่ยวที่มีความหมายเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน ตั้งแต่ 2 คำมารวมกัน เรียกว่า “คำซ้อน” เช่น รักใคร่ ถิ่นฐาน ว่างเปล่า ฯลฯ และถ้านำ คำเดี่ยว คำเดียวกันมากล่าว 2 ครั้ง เรียกว่า “คำซ้ำ” เช่น แห้งๆ กล้วยๆ บางๆ ฯลฯ จะเห็นว่า คำประสม คำซ้อน และคำซ้ำล้วนมาจากการประกอบคำเดี่ยวทั้งสิ้น

คำในภาษาทุกภาษาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เมื่อสังคมเปลี่ยนคำย่อมเปลี่ยนไปด้วย เช่นเดียวกับคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยา กับคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบัน คือ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ปรากฏว่า คำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยา หลายคำยังปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวอยู่ในพจนานุกรมปัจจุบัน เช่น เจ็บ (ป่วยไข้) กิน (เคี้ยว, เคี้ยว กลืน, ต้ม) เดิน (ยกเท้าก้าวไป) ในขณะที่คำเดี่ยวจำนวนมากไม่ปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบันแล้ว เช่น ดิง (ไหว) ปลาก (ฝ้าย, ทิศ, ข้าง, ฟาก) เอื่อน (หยุด) ฯลฯ อย่างไรก็ตาม แม้คำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่คำดังกล่าวยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและคำประสมอยู่ในพจนานุกรมปัจจุบัน และปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นๆ อยู่ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาว่า มีคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาคำใดบ้างที่ไม่ปรากฏเป็น คำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบันแล้ว และคำดังกล่าวจะปรากฏใช้ในลักษณะอื่นอีกหรือไม่

วัตถุประสงค์

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการปรากฏของคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบัน

สมมุติฐาน

สมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ คำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาแม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบัน คำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น และอาจปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบันอีก

นิยามศัพท์

1. คำเดี่ยว หมายถึง คำคำเดี่ยว ที่มีความหมายสมบูรณ์ อาจมีพยางค์เดี่ยว สองพยางค์ หรือมากกว่าสองพยางค์ และอาจเป็นคำดั้งเดิมของภาษา หรืออาจยืมมาจากภาษาอื่น เช่น เล็ก กล้า จมูก เวทนา ฯลฯ

2. วรรณกรรมไทยสมัยอยุธยา หมายถึง เอกสารประเภทร้อยกรองและประเภทร้อยแก้ว สมัยอยุธยาที่นำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้า

3. พจนานุกรมปัจจุบัน หมายถึง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ของ ราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งพิมพ์ในปี พ.ศ.2546

4. ข้อความ “ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน” หมายถึง ผ่านการคัดเลือก ด้วยเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งในเกณฑ์ 3 เกณฑ์ (ดูรายละเอียดหัวข้อระเบียบวิธีวิจัย การคัดเลือกข้อมูล ที่ใช้ในการศึกษา เกณฑ์ที่ 1-3)

5. ข้อความ “ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน” หมายถึง ผ่านการตรวจสอบ ด้วยขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งในขั้นตอน 2 ขั้นตอน (ดูรายละเอียดหัวข้อระเบียบวิธีวิจัย การตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูลขั้นตอนที่ 1-2)

6. พจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น หมายถึง พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ของ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง และธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด ซึ่งพิมพ์ในปี พ.ศ.2534, พจนานุกรม ภาคอีสาน-ภาคกลาง ของสมเด็จพระมหาธีรราช (ดิสุสมหาเถระ) ซึ่งพิมพ์ในปี พ.ศ.2515 และ พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ พุทธศักราช 2550 ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ซึ่งพิมพ์ ในปี พ.ศ.2551

7. ข้อความ “ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น” หมายถึง ผ่านการตรวจสอบ ด้วยขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งในขั้นตอน 2 ขั้นตอน (ดูรายละเอียดหัวข้อการตรวจสอบและวิเคราะห์ ข้อมูลขั้นตอนที่ 3-4)

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้เขียนศึกษาคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรม ปัจจุบันจากเอกสารสมัยอยุธยาจำนวน 30 เรื่อง เป็นเอกสารประเภทร้อยกรอง 15 เรื่อง และ ประเภทร้อยแก้ว 15 เรื่อง ดังนี้

เอกสารประเภทร้อยกรอง ได้แก่ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง, กำสรวลโคลงดั้น, คำฉันท์ดุขลุ่ยแกวกล้อมช้าง, คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง, โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, โคลงทวาทศมาส, โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย, โคลงนิราศนครสวรรค์, โคลงกาพย์, พระมัลลย์คำหลวง, มหาชาติคำหลวง¹ ลิลิตพระลอ, ลิลิตยวนพ่าย, เสือโคคำฉันท์, อนิรุทธคำฉันท์

เอกสารประเภทร้อยแก้ว ได้แก่ คำจากฎที่พระเจดีย์ศรีสองรักษ์เมืองด่านซ้าย, จดหมายการพระศพ สมเด็จพระรูป วัดพุทไธสวรรย์ กรุงเทพฯ, จารึกหลักที่ 41 จารึกลานเงินภาษาไทย วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (สันนิษฐานว่าอาจจารึกเมื่อ พ.ศ.1915), จารึกหลักที่ 42 จารึกแผ่นดีบุกภาษาไทย วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (สันนิษฐานว่าจารึกขึ้นระหว่าง พ.ศ.1912-1931), จารึกหลักที่ 51 จารึกลานเงินอักษรและภาษาไทยหรือจารึกเจ้าเถรศรีเทพศิริมานนท์ 2 พ.ศ.1956, จารึกหลักที่ 115 จารึกวัดมหาธาตุฯ พ.ศ.2227, บันทึกโกษาปาน พ.ศ.2229,

¹ ศึกษาเพียง 7 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร วนประเวศน์ ชูชก มหาพน กุมาร มหาราช และนครกัณฑ์ซึ่งเป็นส่วนแรกๆ ที่แต่งในสมัยอยุธยา ส่วนกัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี และฉกษัตริย์ไม่นำมาศึกษา เนื่องจากแต่งซ่อมขึ้นใหม่ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในปี พ.ศ.2538

บุรณะพระบรมธาตุเมืองชัยนาท เมื่อปีระกา พ.ศ.2260 ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ, ประชุมพระตำราบรมราชูป-ทิศเพื่อกลัปนา, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ พ.ศ.2223, เรื่อง พระกระแสพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง สอบเรื่องราวตำราพระเมรุ กรมหลวงโยธาเทพกับพระราชพงศาวดาร ทรงพระนิพนธ์เมื่อเดือนพฤศจิกายน ร.ศ.121, พระราชปจฉาของสมเด็จพระเพทราชา,หนังสือออกพระวิสุทธสุนทร จดหมายฉบับที่ 1 พ.ศ. 2231, หนังสือออกพระวิสุทธสุนทร จดหมายฉบับที่ 2 พ.ศ. 2231

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคำนี้มี 2 ประเภท ดังนี้

1. บทความเกี่ยวกับเรื่องคำเดียวในภาษาไทย

จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ (2531) เขียนบทความเรื่อง “คำเดียวในภาษาไทยสมัยสุโขทัยที่ปรากฏในปัจจุบัน” ไว้ใน บทความวิชาการ 20 ปี ภาควิชาภาษาไทย บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการปรากฏของคำเดียวในภาษาไทยสมัยสุโขทัยที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในภาษาถิ่นกรุงเทพฯ ข้อมูลที่ใช้ศึกษามาจากศิลาจารึกหลักต่างๆ ในสมัยสุโขทัยและหนังสือไตรภูมิพระร่วง ผลการศึกษาพบว่า คำเดียวในภาษาไทยสมัยสุโขทัยแม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในภาษาถิ่นกรุงเทพฯ ก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาไทยปัจจุบันอยู่ 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในภาษาถิ่นอื่นๆ ลักษณะที่สอง คือ ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและคำประสมในภาษาถิ่นกรุงเทพฯ และคำเดียวในภาษาถิ่นอื่นด้วย

2. งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องคำและการใช้คำในภาษาไทยสมัยอยุธยา

ปรีชา ช้างขวัญยืน (2515) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การใช้ภาษาร้อยแก้วในภาษาไทยสมัยอยุธยา” งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาษาร้อยแก้วสมัยอยุธยา ซึ่งเริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และนำมาเปรียบเทียบกับภาษาเขียนหรือภาษาความเรียงในสมัยปัจจุบัน ข้อมูลที่ใช้ศึกษามาจากหนังสือร้อยแก้วต่างๆ ผลการศึกษาเรื่องการใช้คำในภาษาสมัยอยุธยาเทียบกับสมัยปัจจุบันพบว่า ภาษาทั้ง 2 สมัยมีความแตกต่างกัน 8 ประการ ได้แก่ 1) คำบางคำมีใช้เฉพาะสมัยอยุธยาเท่านั้น 2) คำบางคำภาษาสมัยอยุธยาใช้ต่างความหมายกับสมัยปัจจุบัน หรือมีความหมายเพี้ยนกับสมัยปัจจุบัน 3) คำคล้องคำคู่ และคำประกอบ ซึ่งภาษาสมัยอยุธยาใช้คล้ายกับสมัยปัจจุบัน ประกอบด้วยคำมากกว่าหรือน้อยกว่ากัน 4) การเรียงลำดับคำในคำคล้อง คำคู่ และคำประกอบในภาษาสมัยอยุธยาต่างกับสมัยปัจจุบัน 5) คำคล้อง คำคู่ และคำประกอบ ในภาษาสมัยอยุธยาและสมัยปัจจุบันประกอบด้วยคำบางคำซึ่งมีรูปต่างกัน แต่ความหมายคล้ายกัน 6) คำที่มีรูปเหมือนกันบางคำ สมัยอยุธยากับสมัยปัจจุบันถือเป็นคำในหมวดคำคนละหมวด 7) คำบางคำสมัยอยุธยามีความหมายกว้างกว่าสมัยปัจจุบัน บางคำมีความหมายแคบกว่าสมัยปัจจุบัน และ 8) คำบางคำสมัยอยุธยาใช้เป็นคำคำเดียว แต่สมัยปัจจุบันใช้คู่กับคำอื่น หรือใช้เป็นคำซ้อน

สมภพ มีบุญ (2544) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ถ้อยคำสำนวนร้อยแก้วสมัยอยุธยาตอนต้นที่ไม่ปรากฏในปัจจุบัน” งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถ้อยคำสำนวนร้อยแก้วสมัยอยุธยาตอนต้นที่ไม่ปรากฏในภาษาปัจจุบัน ผลการเปรียบเทียบถ้อยคำสำนวนร้อยแก้วสมัยอยุธยาตอนต้นกับภาษาร้อยแก้วสมัยปัจจุบันพบว่า ภาษาทั้ง 2 สมัยมีความแตกต่างกัน 2 ประการ ได้แก่

1) ถ้อยคำสำนวนที่ไม่ปรากฏโดยสิ้นเชิง คือถ้อยคำสำนวนที่ปรากฏเฉพาะในเอกสารสมัยอยุธยา เท่านั้น มีทั้งคำที่มีหน่วยคำเดียวหรือหลายหน่วยคำ และ 2) ถ้อยคำสำนวนที่ไม่ปรากฏบางส่วน คือถ้อยคำสำนวนที่ปรากฏทั้งในเอกสารสมัยอยุธยาตอนต้นและปรากฏในเอกสารสมัยปัจจุบัน แต่มีบางส่วนที่ต่างกัน ได้แก่ ระบบเสียงและระบบการเขียน ระบบไวยากรณ์ และระบบความหมาย

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การคัดเลือกเอกสารที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ผู้เขียนใช้เอกสารในสมัยอยุธยา มีวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว 15 เรื่อง และวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง 15 เรื่อง
3. การคัดเลือกข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ผู้เขียนได้กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 3 เกณฑ์ ดังนี้

เกณฑ์ที่ 1 ต้องเป็นคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน โดยต้องไม่ปรากฏรูปคำและความหมายในพจนานุกรมปัจจุบัน แต่ถ้าปรากฏรูปคำในพจนานุกรมปัจจุบัน ต้องมีความหมายแตกต่างกัน

เกณฑ์ที่ 2 หากคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาคำใดปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน และพจนานุกรมระบุคำย่อในวงเล็บหน้าพินัยว่า (โป) หรือ (ถิ่น) ผู้เขียนจะนำคำเดียวเหล่านี้มาเป็นข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาด้วย เนื่องจากคำเดียวในพจนานุกรมที่มีคำย่อในวงเล็บหน้าพินัยว่า (โป) แสดงว่าคำดังกล่าวมีใช้ในสมัยโบราณเท่านั้น คำเดียวในพจนานุกรมที่มีคำย่อในวงเล็บหน้าพินัยว่า (ถิ่น) แสดงว่าคำดังกล่าวไม่มีใช้ทั่วไป คือใช้เฉพาะถิ่นเท่านั้น

เกณฑ์ที่ 3 หากคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาคำใดปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน แต่พจนานุกรมให้พินัยว่า ใช้เข้าคู่กับ, ใช้เข้าคู่กับคำ, ใช้ประกอบกับคำ, ใช้ประกอบคำอื่นมีความหมายไปในทำนองว่า, ในคำว่า, มักใช้เข้าคู่กับ, มักใช้เข้าคู่กับคำ, มักใช้เข้าคู่กับคำอื่น, มักใช้ควบกับคำ, มักใช้คู่กับคำ, มักใช้ประกอบกับคำ, มักใช้พูดเข้าคู่กับคำ, มักใช้ประกอบกับคำอื่น, มักใช้ประกอบคำอื่น, มักใช้ประกอบหลังคำ, มักใช้ว่า และ เรียกว่า ผู้เขียนจะนำคำเดียวเหล่านี้ไปสอบถามผู้บอกภาษาที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการใช้ภาษาไทยจำนวน 1 คน หากผู้บอกภาษาไม่ใช้คำเดียวนั้น ผู้ศึกษาจะพิจารณาให้คำเดียวดังกล่าวนั้นไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน และจะนำมาเป็นข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาต่อไป

4. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาได้กำหนดขั้นตอนการตรวจสอบข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 4 ขั้นตอน เพื่อหาลักษณะการปรากฏของข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาในพจนานุกรมปัจจุบันและพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น ขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นตอน มีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 นำข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาทั้งหมดไปตรวจสอบกับพจนานุกรมปัจจุบัน คือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 เพื่อหาการปรากฏในลักษณะอื่น โดยลักษณะอื่นนี้ต้องปรากฏเป็นคำตั้งหรือลูกคำของ คำตั้งในพจนานุกรม

ขั้นตอนที่ 2 หากนำข้อมูลในขั้นตอนที่ 1 ไปตรวจสอบแล้วพบว่า คำซ้อนและสำนวนไม่ได้ปรากฏเป็น คำตั้งในพจนานุกรมปัจจุบัน แต่กลับปรากฏในพินัยของคำเดียวหรือคำประสมแทน ผู้เขียนจะนำคำเหล่านี้ไปสอบถามผู้บอกภาษาที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการใช้ภาษาไทยจำนวน 1 คน หากผู้บอกภาษาใช้คำซ้อนและสำนวนนั้นผู้ศึกษาจะพิจารณาให้คำและสำนวนดังกล่าวปรากฏเป็นคำซ้อนและสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 3 นำข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาทั้งหมดไปตรวจสอบกับพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น เพื่อหาปรากฏใช้เป็นคำเดียว และคำเดียวนี้นี้ต้องปรากฏเป็นคำตั้งในพจนานุกรม

ขั้นตอนที่ 4 หากนำข้อมูลในขั้นตอนที่ 3 ไปตรวจสอบแล้วพจนานุกรมให้ยืนยันว่า มักใช้กับ, มักใช้กับคำ, มักใช้เข้าคู่กับคำ และ มักใช้คู่กับ ผู้เขียนจะนำคำเดียวเหล่านี้ไปสอบถามผู้บอกภาษาที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการใช้ภาษาถิ่น ถิ่นละ 1 คน หากผู้บอกภาษาใช้คำเดียวนั้น ผู้ศึกษาจะพิจารณาให้คำเดียวดังกล่าวปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่น นอกจากนี้ หากพบนิยามของคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นพบโดยหนังสือวรรณกรรมท้องถิ่นมาประกอบคำอธิบาย ผู้ศึกษาจะพิจารณาให้คำเดียวดังกล่าวปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเช่นกัน

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการนำข้อมูลไปศึกษาตามแนวทางข้างต้นพบว่า คำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยา แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้ในลักษณะอื่น ได้แก่ ปรากฏใช้เป็นคำซ้อน คำประสม และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น ได้แก่ พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ด้วย จากการศึกษาพบ 146 คำ แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ปรากฏใช้เป็นคำลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบันและคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย คำที่อยู่ในกลุ่มนี้มีจำนวน 58 คำ จำนวนคำดังกล่าวแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 7 กลุ่ม ดังนี้

1.1 ปรากฏใช้เป็นคำซ้อน คำประสม และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 2 คำ ดังนี้

ตารางที่ 1 รายการคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อน คำประสม และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย

คำเดียว	ลักษณะการปรากฏใช้ในปัจจุบัน					
	ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน			ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น		
	คำซ้อน	คำประสม	สำนวน	ถิ่นเหนือ	ถิ่นอีสาน	ถิ่นใต้
ถ้อย	✓	✓	✓	✓	-	-
สิน	✓	✓	✓	✓	✓	-

จากตารางที่ 1 คำว่า “ถ้อย” หมายถึง “คำพูด” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “ถ้อยคำ, ถ้อยคำสำนวน” คำประสมว่า “ถ้อยที่ถ้อย ปฏิบัติต่อกัน, ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน” และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ใส่ถ้อยร้อยความ” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือใช้ว่า “ถ้อย” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “สิน” หมายถึง “ทรัพย์สิน, เงินทอง” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน ก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “ทรัพย์สิน, เป็นหนี้เป็นสิน” คำประสมว่า “สินเชื่อ, สินสอด” และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ทรัพย์สินในดิน สินในน้ำ” นอกจากนี้ยัง

ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือใช้ว่า “ลิน, ลิน” และพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “ลิน” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

1.2 ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 11 คำ ดังนี้

ตารางที่ 2 รายการคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย

คำเดียว	ลักษณะการปรากฏใช้ในปัจจุบัน					
	ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน			ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น		
	คำซ้อน	คำประสม	สำนวน	ถิ่นเหนือ	ถิ่นอีสาน	ถิ่นใต้
คำขว้าง	✓	✓	-	✓	✓	-
ครั้น	✓	✓	-	-	-	✓
ถ้อง	✓	✓	-	✓	✓	-
เบือน	✓	✓	-	✓	✓	-
พาน	✓	✓	-	✓	-	✓
เยี้ย	✓	✓	-	✓	-	✓
หน่าย	✓	✓	-	✓	-	✓
หั่ว	✓	✓	-	✓	-	✓
ແຫນ	✓	✓	-	✓	-	-
ແຫນ່ງ	✓	✓	-	-	-	✓
โหม	✓	✓	-	✓	✓	✓

จากตารางที่ 2 คำว่า “ขว้าง” คือคำเดียวกับคำว่า “ขวาง” หมายถึง “กว้าง, ใหญ่” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “กว้างขวาง” และคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ผู้กว้างขวาง” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือและพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “ขวาง” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “หั่ว” หมายถึง “เปล่งเสียงแสดงความพอใจ พอใจ” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “หั่วเราะ, ยิ้มหั่ว” คำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ละครชวนหั่ว” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือและพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “หั่ว” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

1.3 ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 2 คำ ดังนี้

ตารางที่ 3 รายการคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวใน พจนานุกรมปัจจุบัน แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย

คำเดี่ยว	ลักษณะการปรากฏใช้ในปัจจุบัน					
	ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน			ปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น		
	คำซ้อน	คำประสม	สำนวน	ถิ่นเหนือ	ถิ่นอีสาน	ถิ่นใต้
พี	✓	-	✓	✓	✓	✓
รัน	✓	-	✓	✓	✓	✓

จากตารางที่ 3 คำว่า “พี” หมายถึง “อ้วน, สมบูรณ์ขึ้น” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “อ้วนพี, อัมพพีมัน” และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “เมื่อพี เนื้อหอม เมื่อพอมเนื้อเหม็น” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมถิ่นภาษาอีสาน และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “พี” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “รัน” หมายถึง “ตี” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “ตีรันฟันแทง” และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “เอาไม้สั้นไปรันซี่” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานและพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “รัน” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

1.4 ปรากฏใช้เป็นคำประสมและสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 1 คำ ดังนี้

ตารางที่ 4 รายการคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวใน พจนานุกรมปัจจุบัน แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำประสมและสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย

คำเดี่ยว	ลักษณะการปรากฏใช้ในปัจจุบัน					
	ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน			ปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น		
	คำซ้อน	คำประสม	สำนวน	ถิ่นเหนือ	ถิ่นอีสาน	ถิ่นใต้
เพื่อง	-	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางที่ 4 คำว่า “เพื่อง” หมายถึง “มาตราเงินอย่างหนึ่ง คือ 8 อัฐ เป็น 1 เพื่อง” คำนี้แม้ ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำประสมว่า “สองสลึงเพื่อง, สามสลึงเพื่อง” และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ตาเพื่องตาสลึง, มีเพื่องมีสลึง” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานและพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “เพื่อง” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

1.5 ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 34 คำ ดังนี้

ตารางที่ 5 รายการคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวใน พจนานุกรมปัจจุบัน แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย

คำเดียว	ลักษณะการปรากฏใช้ในปัจจุบัน					
	ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน			ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น		
	คำซ้อน	คำประสม	สำนวน	ถิ่นเหนือ	ถิ่นอีสาน	ถิ่นใต้
กระซาบ	✓	-	-	✓	✓	✓
กลาด	✓	-	-	-	-	✓
ขนัด	✓	-	-	-	-	✓
ขาม	✓	-	-	✓	-	✓
ขี้้ง	✓	-	-	✓	✓	✓
คุก	✓	-	-	-	✓	-
แคลน	✓	-	-	-	✓	-
จา	✓	-	-	✓	✓	-
ฉาบ	✓	-	-	-	-	✓
ช่วง	✓	-	-	✓	-	-
ซ้ำ	✓	-	-	✓	-	-
ชรวด	✓	-	-	-	✓	-
ดิง	✓	-	-	✓	✓	-
ถ้ำ	✓	-	-	✓	✓	✓
เท้า	✓	-	-	✓	✓	✓
เทียว	✓	-	-	✓	-	-
นอบ	✓	-	-	✓	-	-
บด	✓	-	-	✓	-	✓
พ้อง	✓	-	-	✓	-	-
เยียน	✓	-	-	-	✓	-
เล่า	✓	-	-	✓	-	✓
เล่า	✓	-	-	✓	-	-
ว่อง	✓	-	-	✓	-	✓
สน	✓	-	-	-	✓	-
ลาด	✓	-	-	✓	✓	✓
หลอ	✓	-	-	✓	✓	-
ห้วน	✓	-	-	✓	✓	✓
ห้อม	✓	-	-	✓	-	✓
เหง	✓	-	-	-	-	✓
เทิม	✓	-	-	✓	✓	-
แทน	✓	-	-	✓	-	-
โหล	✓	-	-	✓	✓	-
อาจ	✓	-	-	✓	✓	✓
อาย	✓	-	-	-	✓	✓

จากตารางที่ 5 คำว่า “แคลน” หมายถึง “ขาดสน, อัดคัด, ผิดเคื่อง, ยากจน” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็น คำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ขาดแคลน” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “แควน” หรือ “แคลน” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “ถ้ำ” หมายถึง “รอกอย” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “คอยท่า, รอกถ้ำ” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานและพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “ถ้ำ” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

1.6 ปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย จากข้อมูลที่น่าสนใจมาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 7 คำ ดังนี้

ตารางที่ 6 รายการคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวใน พจนานุกรมปัจจุบัน แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย

คำเดียว	ลักษณะการปรากฏใช้ในปัจจุบัน					
	ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน			ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น		
	คำซ้อน	คำประสม	สำนวน	ถิ่นเหนือ	ถิ่นอีสาน	ถิ่นใต้
คล้ำ	-	✓		✓	-	✓
จี, จี๋	-	✓	-	✓	✓	✓
ชาม	-	✓	-	✓	-	✓
เน่ง	-	✓	-	✓	✓	✓
บง	-	✓	-	-	-	✓
ไร	-	✓	-	-	-	✓
อำเภอ	-	✓	-	-	✓	-

จากตารางที่ 6 คำว่า “จี” หรือ “จี๋” หมายถึง “เผา, ปิ้ง” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “แป้งจี๋” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือและพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “จี” และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “จี” หรือ “จี๋” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “ไร” หมายถึง “เรียกเก็บสิ่งของหรือเงินตามความสมัครใจของผู้ยืมตมบให้” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “เรียไร” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “ไร” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

1.7 ปรากฏใช้เป็นสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย จากข้อมูลที่นำมาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 1 คำ คือคำว่า โหลหรือโหด

จากตัวอย่าง คำว่า “โหล” หรือ “โหด” หมายถึง “ไร่” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นสำนวนอยู่ในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “นกรัไรไม่โหด” นอกจากนี้ยังปรากฏใช้เป็น คำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “โหด” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

จากผลการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่า กลุ่มที่พบมากที่สุด คือ ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบันและ คำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย รองลงมาได้แก่ ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันและคำเดียวในภาษาถิ่นอื่นด้วย, ปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันและคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น ด้วย, ปรากฏใช้เป็นคำซ้อน คำประสม และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันและคำเดียวในภาษาไทยถิ่นอื่นด้วย ส่วนลักษณะที่พบน้อยที่สุดคือ ปรากฏใช้เป็นคำประสมและสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันและคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นด้วย

การที่คำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันแล้ว แต่ปรากฏใช้ในลักษณะอื่น ได้แก่ คำซ้อน คำประสม และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าภาษาทั้ง 2 สมัย คือ สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปนั่นเอง อย่างไรก็ตามก็ยังคงเห็นร่องรอยของคำเก่าเหล่านี้ได้ในคำซ้อน คำประสม และสำนวน ส่วนการปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมถิ่นอื่นๆ ได้แก่ พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานและพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้แสดงให้เห็นว่าถิ่นต่างๆ ยังคงรักษาคำเก่าไว้อยู่ แม้สภาพสังคมจะเปลี่ยนไป

2. ปรากฏใช้เป็นลักษณะคำอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน คำเดียวที่ปรากฏใช้ในลักษณะอื่นในพจนานุกรมปัจจุบัน ได้แก่ ปรากฏใช้เป็นคำซ้อน คำประสมและสำนวน และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา จากข้อมูลที่นำมาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 29 คำ จำนวนคำดังกล่าวแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

2.1 ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนและคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันเท่านั้น จากข้อมูลที่นำมาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 4 คำ ได้แก่ แคลน (ดูหมิ่น) ชวง เผ้า และสรรค์หรือสรัด จากตัวอย่าง คำว่า “แคลน” หมายถึง “ดูหมิ่น” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “ดูถูกดูแคลน, ดูหมิ่นถิ่นแคลน” และคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ดูแคลน” หรือคำว่า “สรรค์” หรือ “สรัด” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำซ้อนว่า “สร้างสรรค์” และคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ผู้สร้างสรรค์”

2.2 ปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบันเท่านั้น จากข้อมูลที่นำมาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 21 คำ ได้แก่ กบ่า กาง ขวน เขบ็จ คอบ คำ แคลน แคล่ว ฉวัด ทราบหรือซาบ เขง เตรีจ โบาย ปรวน พรัก พราย เขียว ระไว ไร่ ทุยก และหูก

จากตัวอย่าง คำว่า “ขวน” หมายถึง “เสาะหา, แสวงหา” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ขวนขวาย” หรือคำว่า “แคลน” หมายถึง “คลอนแคลน” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน ก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำซ้อนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “คลอนแคลน”

2.3 ปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันเท่านั้น จากข้อมูลที่น่ามาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 3 คำ ได้แก่ แกล้ง ไทรมหรือไธรม และพุน

จากตัวอย่าง คำว่า “ไทรม” หรือ “ไธรม” หมายถึง “รุมกัน, ช่วยกัน” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ไทรมหญิง” หรือคำว่า “พุน” หมายถึง “โกรธ” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำประสมในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “พุนไฟ”

2.4 ปรากฏใช้เป็นสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันเท่านั้น จากข้อมูลที่น่ามาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 1 คำ ได้แก่ รา

จากตัวอย่าง คำว่า “รา” หมายถึง “แรง” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันว่า “ซิงก็ราซำก็แรง”

จากผลการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่า กลุ่มที่พบมากที่สุด คือ ปรากฏใช้เป็นคำซ้อน รองลงมาคือ คำประสมและสำนวน ผู้เขียนเห็นว่าสาเหตุที่พบคำซ้อนมากที่สุดอาจเนื่องมาจากภาษาไทยมีคำพ้องเสียงอยู่หลายคำ ถ้าอยู่ตามลำพังอาจเข้าใจไม่ชัดเจนหรืออาจเข้าใจผิดได้ แต่ถ้านำคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน ใกล้เคียงกัน หรือที่อยู่ในประเภทเดียวกันซ้อนกำกับไว้ก็จะทำให้ความหมายชัดเจนไม่เข้าใจผิดพลาดได้ เช่น ขาดแคลน คลอนแคลน ดูถูก ดูแคลน อีกทั้งภาษาไทยมีคำภาษาต่างประเทศเป็นจำนวนมาก คำที่ซ้อนอยู่จะช่วยให้แปลความหมายของคำยืมเหล่านั้นได้ เช่น แน่นขนัด คำว่า แน่น ช่วยแปลความหมายของคำว่า ขนัด ซึ่งเป็นคำภาษาเขมรได้ว่าหมายถึง “แออัด” นอกจากนี้คำซ้อนหรือการซ้อนคำยังเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความไพเราะงดงามให้ภาษา คือทำให้ภาษามีลีลา น่าฟัง เมื่ออ่านหรือฟังข้อความที่มีคำซ้อนจะรู้สึกว่ามีจังหวะจะโคน ไม่ห้วนสั้น เช่น กูหนี้ยมลิน นกไร้ไม้โหนด อัมหมิ พิมัน ฯลฯ คนไทยซึ่งมีนิสัยเจ้าบทเจ้ากลอนอยู่แล้ว จึงนิยมใช้คำดังกล่าวมาก

3. ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น จากข้อมูลที่น่ามาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 59 คำ จำนวนคำดังกล่าวแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

3.1 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นทั้ง 3 เล่ม ได้แก่ พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ จากข้อมูลที่น่ามาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 2 คำ ได้แก่ สู่และหัน

จากตัวอย่าง คำว่า “สู่” หมายถึง “เจ้า, ท่าน เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “สู่” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “หัน” หมายถึง “นั้น” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “หัน” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

3.2 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่น 2 เล่ม จากข้อมูลที่น่ามาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 22 คำ คำจำนวนดังกล่าวแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 2 กลุ่ม ดังนี้

3.2.1 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือกับพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน จากข้อมูลที่น่ามาศึกษาพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 17 คำ ได้แก่ ก่าน เขือ คง จี ต้อง ด้าน ดาว ถ้อง ทรวอด ไพร ฟ้า ลวงหรือลอง แวน เลี้ยง หิง เห็จ และเอื้อน

จากตัวอย่าง คำว่า “ต้อง” หมายถึง “กระต้อน” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือและพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “ต้อง” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

3.2.2 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือกับพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 5 คำ ได้แก่ ขวันน (ขวัน) คุบ ปลาก เลื่อง (เดินล่ายอด) และห่อน

จากตัวอย่าง คำว่า “ขวันน” หรือ “หวัน” หมายถึง “หวั่น” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือว่า “ขวัน” และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “หวัน” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

3.3 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นเพียงเล่มเดียวเท่านั้น จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 35 คำ คำจำนวนดังกล่าวแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

3.3.1 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือเพียงเล่มเดียวเท่านั้น จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 25 คำ ได้แก่ แกล่ แกว่น ขา เจือก จาว ดยด (เดียด) แต่ ต้าย ตู ถ้าน ทราน แปลก ไปล่ ผับ พนน (พ้น) วรร (วัวร์) แวน ไว สรพราด ลับปลี่ แล้ง ร้าง อ่วย เอื้อง และแอ่น

จากตัวอย่าง คำว่า “ดยด” (เดียด) “หมายถึง “ฝ้าย, ข้าง, ฟาก” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือว่า “เดียด” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

3.3.2 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานเพียงเล่มเดียวเท่านั้น จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 5 คำ ได้แก่ ไตรด เผื่อ ลำ เลื่อน และลี้

จากตัวอย่าง คำว่า “เผื่อ” หมายถึง “สรรพนามบุรุษที่ 1, ข้า, ฉัน, เรา” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “เผื่อ” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “ลี้” หมายถึง “อย่างนี้” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “ลี้” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

3.3.3 ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้เพียงเล่มเดียวเท่านั้น จากข้อมูลที่น่าสนใจพบคำที่อยู่ในกลุ่มนี้จำนวน 5 คำ ได้แก่ ฉัด ทราบ ร่องแร่ง ร้า และอุก

จากตัวอย่าง คำว่า “ฉัด” หมายถึง “เตะ” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “ฉัด” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา หรือคำว่า “ร้า” หมายถึง “ร้องไห้” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังคงปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ว่า “ร้าม, ร้า” และใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา

อนึ่ง คำที่ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นทั้งพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานและพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ส่วนใหญ่จะใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา แต่มีบางคำที่ใช้ในความหมายคล้าย กว้างกว่า และแคบกว่าสมัยอยุธยา ดังตัวอย่าง คำที่ใช้ในความหมายคล้ายสมัยอยุธยา ได้แก่คำว่า ก่าน

จากตัวอย่าง คำว่า “ก่าน” หมายถึง “ต่าง, มีลายพาด” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือและพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “ก่าน” เหมือนกัน พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือใช้ในความหมายเดียวกับสมัยอยุธยา ส่วนพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานใช้ในความหมายคล้ายกับสมัยอยุธยา หมายถึง “มีสีขาวรอยเฉพาะแห่ง เช่น ที่คอและที่หาง” คำที่ใช้ในความหมายกว้างกว่าสมัยอยุธยา ได้แก่คำว่า คง จี ถ้อง พิ ลวงหรือลอง เลื่อง ถ้าน ไปล่ และอ่วย

จากตัวอย่าง คำว่า “ถ้อง” หมายถึง “แถว” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน ก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือและพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานว่า “ถ้อง” เหมือนกัน แต่ใช้ในความหมายกว้างกว่าสมัยอยุธยา พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือหมายถึง “แถว, แนว, ทาง” ส่วนพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน หมายถึง “แถว, ทาง” และคำที่ใช้ในความหมายกว้างกว่าสมัยอยุธยา ได้แก่คำว่า เจือก

จากตัวอย่าง คำว่า “เจือก” หมายถึง “งู” คำนี้แม้ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบันก็ตาม แต่ยังปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือว่า “เจือก” เหมือนกัน แต่ใช้ในความหมายแคบกว่าสมัยอยุธยา หมายถึง “งูใหญ่”

จากผลการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่า กลุ่มที่พบมากที่สุด คือ ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ รองลงมาคือ ปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานและปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ตามลำดับ ผู้เขียนเห็นว่าสาเหตุที่พบคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือมากกว่าพจนานุกรมภาษาถิ่นอีสานและภาษาถิ่นใต้อาจเป็นเพราะภาษายุรยากับภาษาถิ่นเหนือมีต้นกำเนิดมาจากภาษาเดียวกัน คือ ภาษาเชียงแสน ดังที่ เจ มาร์วิน บราวน์ (2551) ได้ศึกษาไว้ ส่วนภาษาถิ่นอีสานมีต้นกำเนิดมาจากภาษาล้านช้าง และภาษาถิ่นใต้มีต้นกำเนิดมาจากภาษาสุโขทัย ดังนั้นคำภาษายุรยากับภาษาถิ่นเหนือจึงเหมือนกันมากกว่าภาษาถิ่นอื่นๆ นอกจากนี้ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาอาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ได้ผลการศึกษาดังที่กล่าวมาข้างต้นด้วย กล่าวคือ จากการคัดเลือกข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาปรากฏว่า ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษามาจากวรรณกรรมเรื่องลิลิตยวนพ่ายและลิลิตพระลอเป็นจำนวนมากและเป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีว่าวรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องนี้มีคำภาษาถิ่นเหนือเป็นจำนวนมากเช่นกัน ดังนั้นผลการศึกษาครั้งนี้จึงพบคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือมากกว่าพจนานุกรมภาษาถิ่นอื่นๆ

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ นอกจากจะทำให้ทราบลักษณะการปรากฏของคำเดียวในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดียวในพจนานุกรมปัจจุบัน ได้แก่ ปรากฏใช้เป็นคำซ้อน คำประสม และสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน และปรากฏใช้เป็นคำเดียวในพจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมภาษาถิ่นเหนือ และพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้แล้ว ผลการศึกษาครั้งนี้ยังมีประโยชน์ต่อการศึกษาความหมายของคำหรือสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบันเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ทำให้เข้าใจความหมายหรือได้เค้าความหมายของคำเดียวที่ปรากฏอยู่ในคำซ้อนหรือสำนวนในพจนานุกรมปัจจุบัน แม้ว่าคำเดียวนั้นไม่ปรากฏใช้ตามลำพังหรือไม่ปรากฏในพจนานุกรมปัจจุบันแล้วก็ตาม เช่น “พราย” ในคำว่า “แพรงพราย” หมายถึง “แพรงพราย, แยมพราย” หรือคำว่า “รา” ในสำนวนว่า “ขิงก็ราขากก็แรง” หมายถึง “แรง” รวมทั้งยังช่วยให้สามารถจัดประเภทของคำบางคำ ได้แก่ คำประสมและคำซ้อนใน

พจนานุกรมปัจจุบันได้อีกด้วย เช่น คำว่า “คลาคล่ำ” ที่หมายถึง “ไปหรือมาเป็นจำนวนมาก” มีลักษณะเป็นคำประสม เพราะเกิดจากการนำคำเดี่ยวที่มีความหมายต่างกันมารวมกันและมีความหมายใหม่ คือคำว่า “คลา” หมายถึง “เดิน, เคลื่อน” และ “คล่ำ” หมายถึง “เคลื่อนกล่น, มาก” หรือคำว่า “ห้อมล้อม” ที่หมายถึง “โอบล้อม, แวดล้อม” มีลักษณะเป็นคำซ้อน เพราะเกิดจากการนำคำเดี่ยวที่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกัน 2 คำมารวมกัน คือคำว่า “ห้อม” หมายถึง “ล้อม” และ “ล้อม” หมายถึง “โอบเป็นวงโดยรอบ, ตีวงเข้าไปโดยรอบ” อนึ่ง การจัดประเภทของคำนี้มีบางคำที่แตกต่างจากงานวิจัยของคนอื่น อีกด้วย กล่าวคือ จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า คำว่า “พร้อมพริก” และ “เยียวยา” มีลักษณะเป็นคำซ้อน เนื่องจากคำว่า “พร้อมพริก” เกิดจากการนำคำว่า “พร้อม” หมายถึง “คำที่แสดงกริยาร่วมกันหรือในเวลาเดียวกัน” มารวมกับคำว่า “พริก” หมายถึง “พร้อมกัน” ส่วนคำว่า “เยียวยา” เกิดจากคำว่า “เยียว” หมายถึง “รักษา” รวมกับคำว่า “ยา” หมายถึง “รักษา” ผลการศึกษาที่พบนี้แตกต่างจากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาคำซ้ำเสริมรูปในภาษาไทย” ของวิมลศิริ กลิ่นบุปผา ที่พบว่าคำ 2 คำนี้มีลักษณะเป็นคำซ้ำเสียง คือ คำที่มีเสียงของพยางค์ในคำซ้ำกันเพียงบางเสียง

นอกจากการศึกษาคำครั้งนี้แล้ว ผู้เขียนยังมีข้อเสนอแนะสำหรับผู้สนใจศึกษาเรื่องคำเดี่ยวดังนี้ คือ

1. ศึกษาคำเดี่ยวในวรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมปัจจุบัน
2. ศึกษาคำเดี่ยวในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคเหนือ ภาคอีสาน หรือภาคใต้ที่ไม่ปรากฏเป็นคำเดี่ยวในพจนานุกรมภาษาถิ่นดังกล่าว

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. (2529). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2541). *พจนานุกรม* (ร.ศ.120). กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.
- กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (2545). *สำนวนไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2526). คำสอนในภาษาไทยสมัยสุโขทัย. *อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 6(1-2), 59-81.
- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2526-2527). คำสอนในภาษาไทยสมัยอยุธยา. *อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 7(1), 75-120.
- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2531). *บทความวิชาการ 20 ปี ภาควิชาภาษาไทย*. นครปฐม : ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เจ คัลเวล. (2544). *A Dictionary of the Siamese Language (1846)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, ผู้รวบรวม. (2512). *ประชุมวรรณคดีไทยภาคพิเศษ ทวาทศมาสโคลงต้นพร้อมทั้งพระวิจารณ์ ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภฤศนิยากร*. พระนคร : โรงพิมพ์ศิริมิตรการพิมพ์.
- ชวนพิศ อธิรัตน์. (2518). *การใช้คำและสำนวนในสมัย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ซอง-บาติสต์ ปาเลอกัว. (2542). *ศัพท์ พระจะนะ พาสาไท*. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวง ศึกษาธิการ.
- ชอนกลิน พิเศษสกลกิจ. (2489). *ภาษาจีนและภาษาไทยถิ่นเป็นประโยชน์เพียงใดในการค้นคว้าหาที่มาของคำในภาษาไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชอนกลิน พิเศษสกลกิจ. (2532, เมษายน-2533, มีนาคม). ภาษาถิ่นในคำสอน. *ภาษาและหนังสือ*, 22(1-2), 39-47.
- แดนปีช บรัดเล. (2514). *อักขรวิธานศัพท์ (Dictionary of Siamese language 1873)*. พระนคร : องค์การค้าของ คุรุสภา.
- ตำรา ณ เมืองใต้. (2502). *ประชุมวรรณคดีไทย ภาค 1 : กำสรวลศรีปราชญ์*. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ธรรมาธิเบศ, เจ้าฟ้า. (2550). *พระมาลัยคำหลวง*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นิตยา กาญจนวรรณ. (2525). *วรรณกรรมอยุธยา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บรรทม รุ่งเลิศ. (2516). *ภาษาอีสานในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนต้น* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุญเดือน ศิริวรรณ. (2543). *คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง*. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

- บุญเตือน ศรีวรพจน์. (บ.ก.). (2545). *คำฉันท์ดุขยั้งเวย คำฉันท์กล่อมช้าง ครึ่งกรุงเก่า และคำฉันท์คชกรรมประยูร*. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- เบญจมาศ บางอัน. (2529). *การสร้างคำในภาษาไทยสมัยอยุธยา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2546, มกราคม-มีนาคม). ภาษาถิ่นกับศิลปจารึก. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 27(1), 186-196.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2547). *โคลงนิราศศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2515). *การใช้ภาษาร้อยแก้วในภาษาไทยสมัยอยุธยา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติและฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส) และพงศาวดารเหนือของพระวิเชียรปรีชา (น้อย). (2504). พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.
- พระวรวงศ์เธอ. (2513). *คู่มือลิลิตพระลอ*. พระนคร : คุรุสภา.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. (2551). *พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ พุทธศักราช 2550 ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง และธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด. (2534). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (ตอนที่ 1 อักษร ก ถึง ฃ)*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง และธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด. (2534). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (ตอนที่ 2 อักษร ฃ ถึง ฅ)*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2544). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา : โคลงยวนพ่าย*. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตย-สถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา : มหาชาติคำหลวง*. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตย-สถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน (2550). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา : อนิรุทธคำฉันท์*. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตย-สถาน.
- ราตรี ธันวาคม. (2551). *การสร้างคำในภาษาไทยสมัยอยุธยา : วิธีสร้างคำประสม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- ลลนา ศิริเจริญ. (2518). *คู่มือลิลิตยวนพ่าย*. กรุงเทพฯ : อักษรวิทยา.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสสมหาเถระ). (2515). *พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง*. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สมภพ มีบุญ. (2544). *ถ้อยคำสำนวนร้อยแก้วสมัยอยุธยาตอนต้นที่ไม่ปรากฏในปัจจุบัน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สำนักงานกฤษฎีกา, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. (2510). *ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1*. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. (2510).

ประชุมพระตำราบรมราชูปถัมภ์เพื่อกลับไป สมัยอยุธยา ภาค 1.

พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. (2530).

ประวัติโกษาปานและบันทึก การเดินทางไปฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ : วิกตอรีเฟอเวอร์พอยท์.